

Н. О. Ізмайловааспірант кафедри психології та соціальної роботи
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ФАХІВЦІВ МЕДИЧНОЇ СФЕРИ

У статті проаналізовано особливості професійного розвитку фахівців медичної сфери. Здійснено психологічний аналіз провідних структурних компонентів професійного розвитку фахівців медичної сфери. З'ясовано, що особлива роль у розвитку готовності фахівців медичної сфери до професійного зростання належить мотиваційному компоненту саморозвитку та самовідповідальності. Доведено, що професійний розвиток фахівців медичної сфери стимулює до змін як у професійному процесі загалом, так і в особистості професіонала зокрема. Визначено, що сучасного фахівця медичної сфери має вирізняти насамперед діяльна самосвідомість, тобто розуміння своїх професійних змін як суб'єктивно можливих і фахово значущих у процесі надання кваліфікованої медичної допомоги. Охарактеризовано особливості побудови фахівцями медичної сфери власної моделі професійного розвитку. Доведено, що особливий акцент у моделі професійного розвитку варто зробити на з'ясуванні зв'язку мотивів, цілей, засобів і результатів діяльності з особистісними особливостями фахівців медичної сфери.

Ключові слова: професійний розвиток, успішна професійна діяльність, професійне становлення, професійне майбутнє, фахівці медичної сфери.

Постановка проблеми. Трансформаційні зміни в різних сферах життєдіяльності сучасної людини привертають увагу науковців до проблеми професійного життя особистості у різноманітних його проявах. Актуальність вивчення цієї проблеми пояснюється тим, що, з одного боку, професійне життя сучасної людини є рушійною силою розвитку суспільства, а з іншого – професійна сфера є провідною у визначенні специфіки життєдіяльності особистості. Професійна діяльність сприяє розвитку особистості, надає їй життю певного сенсу, створює умови для власної самореалізації та визначає специфіку життєдіяльності сучасної людини. В умовах реформування сучасної медичної системи особливо гостро постала проблема вивчення професійної життєдіяльності фахівців медичної сфери. Це підтверджується збільшенням кількості хворих, зміною процесів протікання і характеру хвороб і значущістю впровадження нових стандартів у процес надання кваліфікованої медичної допомоги. Постає проблема необхідності приведення у відповідність об'єктивних професійних вимог, які висувуються до сучасного фахівця медичної сфери з суб'єктивними його особливостями та можливостями.

У процесі професійної діяльності фахівець медичної сфери доволі часто зустрічається з ситуацією, коли не збігаються його уявлення про цілі діяльності, здібності та можливості з реальністю, в яку потрапляє фахівець. Подібні ситуації виникають тоді, коли фахівець медичної сфери не володіє достатнім рівнем знань, вмінь і навичок, не орієнтується у можливих шляхах власного про-

фесійного зростання та не здатен використовувати особистісні характеристики як ресурси професійного розвитку. Саме тому осмислення стану та тенденцій професійного розвитку фахівців медичної сфери набуває особливого значення. Висока соціальна значущість медичної діяльності вказує на затребуваність психологічного аналізу професійного розвитку фахівців медичної сфери. Рівень професіоналізму в процесі надання кваліфікованої медичної допомоги значною мірою залежить від готовності фахівців медичної сфери до професійного розвитку, тобто самопізнання та самовдосконалення.

Аналіз психологічної літератури свідчить про підвищення в науці інтересу до вивчення проблем психологічних особливостей розвитку фахівців медичної сфери. Зарубіжними й українськими вченими вирішуються такі питання: теоретико-прикладні аспекти професійного становлення особистості (К. Абульханова-Славська, Е. Зеер, Є. Клімов, Т. Кудрявцев, Е. Симанюк, В. Шандріков); процес самовдосконалення, його вплив на ефективність професійної діяльності особистості (Н. Брагіна, О. Діденко, І. Донцова, Ю. Орлова, Л. Рувинський); професійний розвиток фахівців медичної сфери, їх професійна спрямованість (О. Горай, І. Кузнецова, О. Неловкіна-Берналь, Я. Цехмістер); професійна готовність фахівців медичної сфери (Г. Балл, О. Дубасенюк, Н. Кузьміна, Н. Побірченко); стан сформованості у фахівців медичної сфери готовності до професійного самовдосконалення (Л. Дуднікова, К. Соцький, І. Кагітіна, О. Шушляпін).

Великий внесок у розуміння психологічних проблем професійного розвитку особистості фахівця медичної сфери зробила Б. Ясько, яка запропонувала концепцію професійно-особистісного розвитку медика як суб'єкта діяльності. У її працях акцентується увага на тому, що включення суб'єкта медичної праці в процес безперервного професійного розвитку вимагає високого рівня особистісної активності. Чимало досліджень присвячено аналізу індивідуально-психологічних особливостей фахівців медичної сфери (В. Аверін, Є. Бондарев, Г. Караванов, В. Коршунова, С. Максименко, К. Платонов). Досліджувалися окремі аспекти розвитку фахівця медичної сфери у процесі виконання ним професійних обов'язків, а саме: проблеми психології взаємодії медика і хворого (Л. Бурлачук, І. Вольперт, М. Ельштейн, В. Ніколаєнко); особливості професійної діяльності медичних працівників (І. Вітенко, М. Кабанов); специфіка формування професійної компетентності (М. Тимофєєва, О. Юдіна), питання розвитку ціннісного ставлення до власного професіоналізму (М. Дьоміна).

Важливий теоретичний контекст для аналізу професійного розвитку фахівців медичної сфери становлять напрацювання В. Піскуна й І. Тилевича. Ними запропонована психограма фахівця медичної сфери, в якій обґрунтовуюся вимоги професії до людини, до її окремих психічних функцій і якостей. Психограма медичного працівника розкриває ті якості, які впливають на результативність діяльності медичного працівника.

Однак чимало аспектів професійного розвитку фахівців медичної сфери в теоретичному та методологічному плані недостатньо досліджені.

У науковій літературі накопичено значний теоретико-експериментальний матеріал щодо особливостей розвитку фахівців різних професійних сфер, схарактеризовано поняття «професійний розвиток», з'ясовано зміст і структуру професійного розвитку, проаналізовано умови, що впливають на динаміку й характер професійного розвитку. Водночас теоретико-методологічний аналіз праць показав, що поза увагою науковців залишається проблема психологічних особливостей професійного розвитку фахівців медичної сфери. Проблема професійного розвитку фахівців медичної сфери і досі залишається недостатньо дослідженою, особливо в умовах євроінтеграції національної медичної системи. Причинами порушення технологій надання кваліфікованої медичної допомоги, появи випадків із медичної практики, які мають несприятливий результат, невиконання фахівцями медичної сфери своїх професійних обов'язків зазвичай є низький рівень кваліфікації, зумовлений відсутністю певного рівня професіоналізму сучасного медика.

Фундаментальні та прикладні дослідження професійного розвитку фахівців медичної сфери повинні бути спрямовані на виявлення й обґрун-

тування психологічних особливостей формування професіоналізму сучасного медичного працівника. Вивчення психологічних особливостей надання кваліфікованої медичної допомоги у процесі професійної взаємодії в системі «медичний працівник – пацієнт» і з'ясування специфіки самореалізації у просторі професії дозволить визначити алгоритм формування мотивованості фахівців медичної сфери до безперервного професійного розвитку.

Мета статті – з'ясування особливостей і пошук можливих шляхів мотивованості фахівців медичної сфери до власного професійного самовдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Процес професійного розвитку фахівців медичної сфери передбачає свідому, цілеспрямовану, систематичну роботу над собою, зміст якої полягає у поглибленні фахових знань, розвитку якостей, умінь і здібностей, необхідних для ефективної професійної діяльності. Провідним структурним компонентом професійного розвитку фахівців медичної сфери є професійна самоосвіта, яка ґрунтується на мотивації засвоєння нових знань, формуванні нових вмінь і навичок, а також самовдосконаленні особистісних якостей, необхідних для успішного професійного зростання [1, с. 120]. Особлива роль у розвитку готовності фахівців медичної сфери до професійного зростання належить мотиваційному компоненту саморозвитку та самовідповідальності. Професійний розвиток фахівців медичної сфери стимулює до змін як у професійному процесі загалом, так і в особистості професіонала зокрема. Успішність професійного розвитку передбачає, що суб'єкт діяльності усвідомлює практичну значущість особистісно-професійного зростання [2, с. 16]. Фахівець медичної сфери має бути здатен осмислити важливість здобуття сучасних медичних знань, нового професійного досвіду, який іноді змушує відступитися від старого й звичного. Суспільство вимагає від фахівців медичної сфери, котрим довіряє життя і здоров'я своїх громадян, відмовитися від застарілих форм надання медичної допомоги. Доволі часто у ситуаціях надання медичної допомоги мотивувальним фактором професійного розвитку фахівців медичної сфери виступає власний прагматизм, тобто потреба у самовираженні, самореалізації, визнанні, самозабезпеченні та ін. Однак виникнення реальних проблем у складній, багатогранній і динамічній діяльності фахівців медичної сфери виводить професійний розвиток за рамки власного прагматизму. У сучасних умовах діяльності фахівців медичної сфери, їх професійний розвиток має бути результатом більш складного, ніж власний прагматизм, і результативно орієнтованого вибору. Відповідно, виникає задача аналізу й обґрунтування психологічних аспектів побудови

нової, орієнтованої на професійну результативність, моделі розвитку фахівця медичної сфери. Сучасного фахівця медичної сфери має вирізняти насамперед діяльна самосвідомість, тобто розуміння своїх професійних змін як суб'єктивно можливих і фахово значущих у процесі надання кваліфікованої медичної допомоги [3, с. 16].

Важливим критерієм суб'єктності фахівця медичної сфери є його спроможність до побудови власної моделі професійного розвитку, тобто наявність у нього власної системи професійного орієнтування, внутрішніх стимулів професійного розвитку. Професійна орієнтація щодо власного розвитку є складним психологічним утворенням особистості фахівця медичної сфери. З одного боку, маємо певні професійні ідеї та цінності, а з іншого – невідомі або не зовсім усвідомлені мотиви і переваги, які фахівець медичної сфери переживає на емоційному рівні. Професійна орієнтація щодо власного розвитку зумовлює вибір напрямку та сфери фахового зростання. Можливість здійснення вибору залежить не тільки від сформованості фахівця медичної сфери, рівня його професіоналізму, медичної культури, а й від рівня та перспектив розвитку медичної сфери в країні. Вибір власної орієнтації професійного розвитку має не груповий, а індивідуальний характер. Він є можливим і доступним для фахівців медичної сфери з оптимальним співвідношенням Я-ідеального та Я-актуального, високим рівнем психологічного й професійного спрямування фахової активності.

Вибір напрямку та сфери власного професійного розвитку далеко не завжди є чітко визначеним і остаточним, це динамічний процес, який часто супроводжується сумнівами або пов'язаний із цілковитою дезорієнтацією фахівців медичної сфери. Загалом можна виділити три основні підходи до детермінації вибору напрямку власного професійного розвитку: ситуаційний, загальний та індивідуально-психологічний. Ситуаційний підхід базується на тому, що будь-яка діяльність фахівця медичної сфери є не що інше, як реакція на конкретну ситуацію надання медичної допомоги. Загальний підхід спрямований на аналіз взаємозалежності між шаблоном прийнятим та індивідуальним вибором надання медичної допомоги відповідно до того стану та рівня розвитку медичної сфери, в рамках яких працює фахівець медичної сфери. Індивідуально-психологічний підхід ґрунтується на тому, що в основі вибору напрямку професійного розвитку лежать особистісні психологічні якості та риси фахівця медичної сфери. Вибір напрямку професійного розвитку – не одноразова, одномоментна дія. Фактично такий вибір фахівець медичної сфери здійснює постійно, децю його змінюючи, коригуючи. У процесі вибору орієнтації власного професійного розвитку фахівець медичної сфери часто ідентифікує свою діяльність із

певними видами надання медичної допомоги, на яку спрямовані його професійні дії [4, с. 88–89].

Під формуванням власної моделі професійного розвитку необхідно розуміти процес мобілізації знань, фізичних і особистісно-функціональних елементів діяльності фахівця медичної сфери. Становлення ідейних елементів професійного розвитку має дві сторони. Першою є розробка концепції й основних напрямів професійного зростання. Друга – входження суб'єкта в процес професійного зростання. Розробка концепції професійного розвитку має починатися з генерування (вироблення) та формулювання концептуальної ідеї (звідси і визначення ідейних елементів), що покликана забезпечити фахівцю медичної сфери професійне зростання. Розробка концептуальної ідеї професійного розвитку – це дуже важливий період у життєдіяльності фахівця медичної сфери, у ході якої проявляються його особистісно-професійні якості та здібності до професійної діяльності. Важливим є перетворення у свідомості фахівця медичної сфери концептуальної ідеї професійного розвитку в систему професійних цілей, які дозволяють концентрувати зусилля в одному напрямі, вони задають принципи для оцінки результатів медичної діяльності.

Особливий акцент у моделі професійного розвитку варто зробити на з'ясуванні зв'язку мотивів, цілей, засобів і результатів діяльності з особистісними особливостями фахівців медичної сфери [5, с. 58–60]. На підставі аналізу такого зв'язку можна виділити дві групи моделей. Перша описує взаємозв'язок показників діяльності й особистісних характеристик фахівця медичної сфери, а друга – його цільову стратегічну спрямованість. Стосовно першої моделі, то для фахівців медичної сфери характерні два зразки діяльності, пов'язані з особистісними особливостями. Перший – орієнтований на якість медичної діяльності. Вибір цього зразка зумовлений цілеспрямованістю фахівця медичної сфери і його орієнтацією на планування як на провідну функцію діяльності. Іншими словами, зразок, орієнтований на якість медичної діяльності, відображає такі індивідуальні особливості лікаря, як чіткість формулювання цілей і планування діяльності відповідно до цих цілей у поєднанні зі схильністю досягати мети, в т. ч. і довгострокової. Другий зразок діяльності фахівців медичної сфери пов'язаний зі швидким розвитком. Такий зразок призначений для забезпечення високих темпів розвитку фахівця медичної сфери. Фахівці медичної сфери, які надають перевагу цьому зразку, орієнтовані на схвалення своєї діяльності. Отже, вибір власного зразка орієнтації професійного розвитку значною мірою зумовлений особистісними характеристиками й індивідуальними особливостями фахівців медичної сфери [6, с. 625].

Досягнення високого рівня професійного розвитку фахівців медичної сфери є можливим внаслідком сформованості професійних інтересів, посилення професійних позицій, наявності професійного іміджу. Наявність професійних інтересів у фахівців медичної сфери обумовлює і багатоаспектність професійних установок, які породжують відповідальне ставлення до побудови власної моделі професійного розвитку [7, с. 35]. Відповідальне ставлення до власного професійного розвитку – це здатність і можливість фахівців медичної сфери свідомо, а отже, цілеспрямовано, добровільно дотримуватися вимог і вирішувати завдання власного вибору, досягаючи певного професійного результату.

Концептуальна модель професійного розвитку фахівців медичної сфери будується на включенні у власну діяльність інноваційної складової частини; передбачає зміну традиційних форм надання медичної допомоги; визначає сутність привабливості безперервного професійного розвитку. Професійний розвиток фахівців медичної сфери залежить не лише від рівня сформованості особи, ступеня професійної кваліфікації, а й від сприятливих умов середовища професійної діяльності; перспектив зміни наявних форм надання медичної допомоги; спроможності визначення шляхів власної професійної реалізації. Професійний розвиток фахівців медичної сфери має індивідуальний характер, де особистісна позиція суб'єкта діяльності виступає ядром структурної організації психологічної готовності до професійного розвитку і проявляється у формах вільного волевиявлення у процесі фахового зростання [8, с. 90–91].

Концептуальна модель професійного розвитку фахівців медичної сфери передбачає привабливість фахового зростання, його реалістичність і задоволеність ним, і включає професійне мислення, пов'язане з виділенням та оцінкою професійно важливих цілей і цінностей; аналітичну здатність до пошуку можливих шляхів професійного зростання; усвідомлення важливості попиту на кваліфіковану медичну допомогу.

Встановлення єдності професійно-орієнтованої діяльності та свідомості призводить до вироблення індивідуального стилю професійного розвитку [9, с. 17], який містить три психологічні компоненти: когнітивний (Я-концепція фахівця медичної сфери як системотвірної основи індивідуального функціонування у сфері надання медичних послуг), мотиваційний (індивідуальна модель професійної поведінки, що наповнює певним змістом систему мотивації досягнення та визначається уявленнями фахівця медичної сфери про цілі досягнення успіху) та поведінковий (реалізація особистісних характеристик у професійній діяльності).

Наявність поряд із власними інтересами професійного розвитку, інтересів пацієнтів зумовила ту

обставину, що сьогодні будь-яке цивілізоване суспільство прагне пишатися успіхами діяльності фахівців медичної сфери. Але і кожен фахівець медичної сфери бажає пишатися своєю причетністю до втілення інноваційних ідей у сфері надання кваліфікованої медичної допомоги. У медицині як одній із форм прояву рівня розвитку суспільства дуже високо цінується професійний потенціал фахівця медичної сфери, прагнення до професійного розвитку, самореалізації та професійного самоствердження.

В умовах трансформаційних перетворень у суспільстві компоненти у тріаді «фахівець медичної сфери – медицина – пацієнт» набувають нових вагомих характеристик. Однак у силу інертності установок деяких фахівців медичної сфери, пов'язаних із визначенням професійної позиції, необхідність включення в ситуацію безперервного професійного розвитку не усвідомлюється чи сприймається як вимушена обставинами і не переходить із «пасиву» в «актив». Психологічні проблеми в процесі професійного розвитку фахівців медичної сфери в більшості випадків виглядають як реакція на об'єктивні професійні труднощі та зовнішні перешкоди. Кваліфікований фахівець медичної сфери повинен володіти унікальними здібностями, які дозволяють освоювати все нові й нові можливості надання медичної допомоги з врахуванням наслідків своєї діяльності. Фахівці медичної сфери мають бути мотивовані на безперервний професійний розвиток, впевнені у безпечності наслідків власного надання медичної допомоги. Обов'язковою якістю фахівця медичної сфери має бути здатність до самостійності прийняття професійних рішень і професійної відповідальності перед пацієнтами.

Отже, основними індикаторами мотивованості фахівців медичної сфери на власний професійний розвиток є прагнення використовувати у власній системі надання медичних послуг нові форми та методи роботи; гнучкість професійного мислення, тобто вміння фахівця медичної сфери оперативно реагувати на ситуацію надання кваліфікованої допомоги; постійне прагнення до професійного вдосконалення; безперервне професійне навчання через діяльність; загальне розуміння місії фахівця медичної сфери в забезпеченні якості життя сучасної людини.

Висновки. Найбільш продуктивним підходом до професійного розвитку фахівців медичної сфери є системодіяльна методологія з провідним положенням єдності свідомості і діяльності. Встановлення такої єдності є детермінуючим фактором зі створення системи надання кваліфікованої медичної допомоги. Мотивованість до професійного розвитку проявляється в усвідомленні фахівцями медичної сфери себе як невід'ємної й активної частини середовища надання кваліфікованої медичної допомоги. Концепція професійного розвитку фахівця медичної сфери заснована на визнанні цінності професійних змін. На рівні

фахівця медичної сфери як суб'єкта професійної діяльності це передбачає розвиток таких психологічних якостей, як особлива чутливість до професійних змін; готовність ризикувати і прийняття на себе відповідальності за власні результати надання медичної допомоги; самостійність суджень під час прийняття важливих професійних рішень; професійне мислення, пов'язане з виділенням та оцінкою професійно важливих цілей і цінностей.

Література:

1. Борисюк А. Психологічні особливості професійної діяльності лікаря. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2015. № 4. С. 118–121.
2. Дудікова Л.В. Формування готовності до професійного самовдосконалення в майбутніх лікарів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2011. 20 с.
3. Галян А.І. Особистісні ресурси адаптації майбутніх медичних працівників до професійної діяльності : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Луцьк, 2016. 23 с.
4. Сміла Н.В. Проблема формування та розвитку психологічної готовності майбутніх лікарів. *Формування сучасної концепції викладання природничих дисциплін в медичних освітніх закладах*. Харків, 2005. С. 88–89.
5. Підбуцька Н.В. Актуальні проблеми професійної підготовки сучасних фахівців. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2010. № 1. С. 58–63.
6. Філоненко М.М. Особливості процесів самосприйняття в професійному становленні. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : збірник наукових праць. Київ, 2008. Т. 10, 4.4. С. 623–627.
7. Мельник А. Деякі питання професійного розвитку фахівців медичного профілю у контексті сучасних інтеграційних процесів. *Вісник Львівського ун-ту. Сер. «Педагогіка»*. 2010. Вип. 26. С. 34–40.
8. Лазуренко О.О. Тенденції модернізації професійно-психологічної підготовки лікарів: компетентнісний підхід. *Психологічний часопис*. 2018. № 1 (11). С. 87–100.
9. Денисова О.В. Становление профессиональной идентичности медика в образовательном процессе вуза : автореф. дисс. ... канд. психол. наук : 19.00.07. Екатеринбург, 2008. 25 с.

Измайлова Н. О. Психологический анализ профессионального развития специалистов медицинской сферы

В статье проанализированы особенности профессионального развития специалистов медицинской сферы. Осуществлен психологический анализ ведущих структурных компонентов профессионального развития специалистов медицинской сферы. Выяснено, что особая роль в развитии готовности специалистов медицинской сферы к профессиональному росту принадлежит мотивационному компоненту саморазвития и самоответственности. Доказано, что профессиональное развитие специалистов медицинской сферы стимулирует к изменениям как в профессиональном процессе в целом, так и в личности профессионала в частности. Определено, что современного специалиста медицинской сферы должно выделять, прежде всего, деятельностное самосознание, а именно понимание своих профессиональных изменений как субъективно возможных и профессионально значимых в процессе оказания квалифицированной медицинской помощи. Охарактеризовано особенности построения специалистами медицинской сферы собственной модели профессионального развития. Доказано, что особый акцент в модели профессионального развития стоит сделать на выяснении связи мотивов, целей, средств и результатов деятельности с личностными особенностями специалистов медицинской сферы.

Ключевые слова: развитие, успешная профессиональная деятельность, профессиональное становление, профессиональное будущее, специалисты медицинской сферы.

Izmailova N. O. Psychological analysis of professional development of specialists in the medical sphere

In the article the peculiarities of professional development of specialists in the medical sphere are grounded. In the article the peculiarities of professional development of specialists in the medical sphere are grounded. It was found out that a special role in developing the readiness of specialists in the medical sphere for professional growth belongs to the motivational component of self-development and self-responsibility. It has been proved that the professional development of specialists in the medical sphere stimulates both in the professional process in general and in the person of the professional in particular. It is determined that the modern specialist in the medical sphere should distinguish, first of all, the activity self-consciousness, that is, the understanding of their professional changes as subjectively possible and professionally relevant in the process of providing qualified medical aid. Characterized features of the construction of specialists in the medical sphere of their own model of professional development. It is proved that the special emphasis in the model of professional development should be made on clarifying the connection of motives, goals, means and results of activity with the personal characteristics of specialists in the medical sphere.

Key words: professional development, successful professional activity, professional formation, professional future, specialists in the medical sphere.